

Що таке пам'ять

Автор: Світлана Осіпчук.

У цьому розділі подано визначення кількох термінів, які є центральними для дослідження пам'яті та історії; базове розуміння цих термінів також є необхідним при роботі з авторськими матеріалами збірника. Звісно, вводити ці поняття в обіг з учнями варто значно менш академічно – тут стануть у пригоді спеціальні навчально-методичні розробки, які є частиною Путівника.

«**Пам'ять**» – це ключове поняття, яке в сучасній історіографії під час переходу з індивідуального на колективний рівень отримує велику кількість додаткових значень. Дослідники говорять про «колективну», «соціальну», «історичну», «культурну» пам'ять тощо. Яку обрати?

Найчастіше поняття «історична пам'ять» вживають на позначення всього комплексу уявлень соціуму/нації про своє минуле. Наукові студії у сфері історичної пам'яті у сучасному розумінні розвиваються вже близько століття.

Одним із засновників цієї галузі вважають французького соціолога Моріса Хальбвакса, який принципово протиставляв пам'ять та історію. У 1920-х роках він першим заговорив про «колективну» пам'ять, тобто пам'ять не окремої особи, а групи, колективу. Щоб зрозуміти історію, писав М. Хальбвакс, людині потрібно вийти за межі власного досвіду і приєднатися до колективного. Таким чином кожен зможе зрозуміти, чому та чи та історична подія стала знаковою для певної групи (наприклад нації) або чому для нації зараз важливі ті чи ті цінності та ідеї. На розрізненні «історії» як об'єктивного плину подій і «пам'яті» як поєднання колективних уявлень про історію, яке запропонував М. Хальбвакс, базувався увесь подальший розвиток студій пам'яті.

Сучасна дослідниця Алейда Ассман зазначає про три виміри пам'яті – біологічний, соціальний і культурний. Про біологічний рівень добре знає кожен з нас: наші спогади суб'єктивні, неповні та змінюються із плином часу. Наша індивідуальна пам'ять не є відокремленою, вона щораз взаємодіє із соціумом та культурним полем. Отже, соціальною пам'ять стає, коли індивідуальні спогади змішуються зі спогадами інших, збагачуючись та отримуючи нову перспективу через досвід іншого. Культурна пам'ять – це її матеріальне втілення у вигляді текстів, візуальних образів, а також символічні практики у вигляді свят і ритуалів.

Тексти, образи та ритуали можуть слугувати у суспільстві певним «місцем пам'яті». Це поняття вперше вжив у своїй роботі французький дослідник П'єр Нора. Таку назву мала багатотомна (три частини, сім томів, близько 5600 сторінок) колективної праці – *фр.* «*Lieux de Memoire*», що виходила друком у Франції упродовж 1984–1992 років і містила теоретичні зауваги П'єра Нора. Над виданням працювали близько 120 вчених, більшість з яких – історики. У трьох частинах за назвами «Республіка», «Нація» і «Франція» було опубліковано статті про пам'ятники, архітектурні споруди, музеї та галереї, святкування та національну символіку тощо. Модернізація ХХ століття прискорювала і змінювала плин життя, тож основна ідея проекту полягала в тому, щоб створити перелік усього, що слід пам'ятати французам про своє минуле. Отже, місце пам'яті транслює певний образ події тоді, коли живої пам'яті про неї вже немає.

Політика пам'яті. Важливим у створенні місця пам'яті є намір пам'ятати (або забути). Хто може обирати, яким чином і що пам'ятати у суспільстві? Пам'ятання відбувається через паради,

церемонії, святкування різноманітних річниць, спорудження, освячення і відкриття пам'ятників полеглим та меморіалів на честь історичних подій тощо. Інструментами можуть бути також тексти підручників, зображення на купюрах і поштових марках або промови державних посадовців.

У демократичному суспільстві державні установи і недержавні організації, окремі люди або невеликі колективи можуть впливати на процес запам'ятовування і забуття. У демократичному суспільстві держава не є монополістом у сфері пам'яті, але, як бачимо, вона найчастіше має найбільшу кількість ресурсів, і матеріальних, і владних. Ці ресурси можуть бути використані для нав'язування суспільству певної версії історії. Саме цей процес і називають політикою пам'яті (або історичною політикою).

Колективна травма. Поняття «колективна травма» – одне з найсуперечливіших у студіях пам'яті. Його запровадження пов'язане із початком досліджень історії Голокосту у середині 1950-х років. Якщо на біологічному рівні травма – це порушення цілісності організму, то під колективною травмою розуміють «сильний удар», який руйнує соціальні зв'язки всередині спільноти. Також її визначають як шок від усвідомлення того, що спільнота більше не може бути джерелом ефективної підтримки для кожного її члена, шок від руйнації певного «ми».

Більше дізнатися про ці та інші поняття допоможуть видання зі «Списку рекомендованої літератури» в окремому розділі.